

УДК 1:37.01:008/009+378:01
DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v047.2024.4>

О. В. Горпинич

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6101-4612>

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та політології
Державного торговельно-економічного університету

ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Сучасна освіта як одна із пріоритетних галузей розвитку суспільства обирає вектор руху від класичного формування уявлень і понять до виховання і навчання через самоосвіту, самовиховання та саморозвиток особистості завдяки як традиційним методам і засобам, так і новим освітнім технологіям. Це зумовлює певний динамізм в освітанському просторі України. Проте серед прогресуючих чинників розвитку існують і гальмівні процеси: інерційність, консерватизм, невідповідність змісту освіти сучасним умовам розвитку суспільства та науки та ін. Для подолання цих негативних явищ та кризи системи освіти постає необхідність у новій концепції ефективного управління якістю освіти.

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується інноваційними перетвореннями, що стрімко розгортаються й перетворюють соціальний світ. Глобальний перерозподіл праці, міжнародний розподіл виробництва, миттєве здійснювання комунікацій свідчать про визначальну роль інновацій у процесах соціальної інтеграції. Разом з тим власне багатоманітність культур визначають стрижень розвитку нової соціальної реальності – інноваційного світу. Амбівалентність освітнього простору зумовлена загальною політичною та економічною кризою суспільства і перехідним періодом від традиційної до інноваційної форми освіти.

Ефективність освіти повинна забезпечувати формування інтелектуального потенціалу сучасного суспільства, якість – гуманітарного. Ефективна освіта слугує відтворенню науково-технічного та економічного потенціалу суспільства, здійснює приріст наукового знання, продукує технологічні та соціально-організаційні ноу-хау.

Н. Островерхова розглядає якість освіти як сукупну, комплексну системну цілісну характеристику, яка включає в себе, окрім якості навчності, ще й цілу низку параметрів, завдяки врахуванню яких оцінка результатів навчання може бути як підвищена, так і зведена до нуля або навіть стати негативною [1]. До них належать:

1) знання, вміння і навички. При цьому – знання розглядаються як перевірені практикою результати пізнання людиною навколишнього світу. Уміння визначаються як здатність особи-

стості ефективно виконувати певну діяльність на основі набутих знань у змінених чи нових умовах. Навички – це здатність виконувати будь-які дії автоматично, без по елементного контролю, автоматизовані вміння;

2) показники особистісного розвитку, а саме: розвиток інтелектуальної, емоційної, вольової, мотиваційної сфер особистості, рівень розвитку її пізнавальних інтересів і потреб, сформованість стійкої мотивації пізнання, рівень креативності студента, його вміння самовизначитися в усьому, бути суб'єктом власної освіти і розвитку, а також ступінь моральної, фізичної, екологічної та іншої розвиненості;

3) негативні ефекти (наслідки) освіти: перевантаження і перевтома, поява дефектів здоров'я, поява відрази до навчання;

4) зміни професійної компетентності викладача і його ставлення до праці. В освітньому процесі викладач набуває досвіду професійної педагогічної майстерності і поряд з цим – негативного досвіду. Одні поступово рухаються до свого апогею, інші вичерпують свої психічні й фізичні можливості, стають нездатними до сприйняття інновацій;

5) Зростання (чи падіння) престижу навчального закладу в соціумі [1].

Якість освіти проявляється через ціннісне відношення до нього людини, суспільства й держави. Головні «вічні» цінності освіти – залучення людини до світу культури, розвиток особистісних якостей, придбання життєво важливих знань та умінь – реалізується у процесі виховання й навчання. В освіті укорінюються характеристики учнівських знань (широта, універсальність, гнучкість, еволюційність тощо), так і формування вміння застосовувати все нові й нові знання, набуті протягом життя, у власній практичній діяльності. Відповідь на суспільні запити може дати тільки високоякісна освіта. Якість у цьому контексті набуває особливої актуальності на сучасному етапі [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідження якості освіти значний внесок зробили Д. Дьюї, П. Бурдье, Т. Парсонс, Л. Уорд, А. Турен та ін.

Базелюк В., Батечко Н., Василюк А., Великжанина М., Вернидуб Р., Гальперіна В., Гомілко О.,

Дей М., Заблоцький В., Клепко С., Свириденко Д., Стеблецький А., Степаненко І., Терепищій С., Хворостяна Н., Щудло С. та інші вітчизняні науковці підіймають питання якості освіти та ефективного управління якістю освіти в своїх наукових працях.

Складність розв'язання завдання по підготовці кадрів з високим рівнем професіоналізму й загальної культури, інноваційним творчим стилем мислення, сформованими компетенціями та навиками (Soft Skills, Hard skills) зумовлена всіма тими кризами, які переживає наше суспільство.

Мета даної статті: окреслити механізм та напрямки підвищення ефективності управління якістю освіти; виявити основні групи показників, що характеризують механізм управління якістю освіти. Розглянути ефективне управління якістю освіти як складну динамічну систему, в якій виділяються три взаємопов'язані аспекти: функціональний, структурний та інформаційний.

Виклад основного матеріалу. Ефективне управління якістю освіти засноване на актуальних, конкретних, теоретично обґрунтованих, усвідомлених даних, що відображають істотні ознаки сучасної освіти.

Перша концепція – економічної ефективності – виникла на початку ХХ ст., за цією концепцією, освітня організація є закритою, раціональною системою, управління якою передбачає досягнення економічної ефективності. Під економічною ефективністю, з погляду застосованої на Заході термінології, слід розуміти створення «людського» капіталу (знання, навички, вміння), які впливають на зростання виробництва й прибутку.

Друга концепція – педагогічної ефективності – спрямована на інтеграцію органічних елементів з метою оптимізації управління. Акцентує увагу на людських відношеннях й управлінській поведінці, спирається на положення психологічної школи, досвід шкільних адміністраторів, які керуються принципами біхевіоризму.

Третя концепція ґрунтується на критерії гнучкості. Спирається на теорію управління розвитком. Автори та прихильники цієї концепції освітню систему намагаються розглядати як відкриту та адаптивну. В процесі управління важливе значення приділяється ситуаційним змінам зовнішнього середовища. Це забезпечує освітню системою гнучкістю.

Четверта концепція в своїй основі має критерії релевантності. В її основі лежить положення екзистенціалізму, критичного реалізму, діалектичного методу та теорії людських відносин. Прихильники цієї концепції розглядають освітню організацію як цілісну систему взаємодіючих елементів. Управління якою базується на свідомості й критичності суб'єктів, суперечності та спільності цілей у контексті культурної релевантності.

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується інноваційними перетвореннями, що стрімко розгортаються й перетворюють соціальний світ. Глобальний перерозподіл праці, міжнародний розподіл виробництва, миттєве здійснювання комунікацій свідчать про визначальну роль інновацій у процесах соціальної інтеграції.

Ефективне управління і якість освіти взаємопов'язані поняття.

Поняття «якість» нерозривно пов'язано з поняттям «ефективність». Оцінку якості треба робити в кожній управлінській дії. Проте дуже часто це роблять або інтуїтивно, відштовхуючись від практичного досвіду і здорового глузду, або використовуючи чіткі індикатори й показники.

Якість освіти – багатопланова категорія, і критерії її оцінки можуть бути самими різними. Можна виділити чотири основних аспекти оцінки якості освіти, які доповнюють один одного:

- гарантоване виконання базових стандартів і еталонів;
- досягнення поставлених цілей на різних етапах навчання (на вході, у процесі й на виході);
- здатність задовольняти попит і очікування споживачів освітніх послуг і зацікавлених учасників освітнього ринку;
- прагнення до вдосконалювання навчання [2].

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», «якість вищої освіти – відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості» (ст. 1, ч. 1, п. 23) [3]. Отже, якість вищої освіти охоплює значний спектр процесів і явищ у сфері вищої освіти та корелює із повноваженнями Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, визначеними ст. 10 Закону України «Про вищу освіту» [3].

Аналіз нормативно-законодавчих документів про освіту, опрацювання наукової та організаційно-методичної літератури про педагогічне управління, дає можливість розглядати дві підсистеми управління якістю освіти: традиційну і інноваційну.

Складним і суперечливим у процесі управління є співвідношення традиційних та інноваційних засобів діяльності. Традиція виступає як соціально-історична форма і стереотипований засіб генераційної передачі узагальненого досвіду життя. Це один із найважливіших загальнолюдських механізмів духовно-практичного успадкування. Традиції нарівні з іншими чинниками сприяють підтримці суспільної рівноваги, стійкості внутрішніх структур, виживанню соціальної спільноти,

супротиву деструктивним чинникам. Особливістю традицій є їх стихійне, природно-історичне і мимовільне виникнення. Натомість їх підтримання і вдосконалення вимагає свідомих дій.

Напередодні широкомасштабного вторгнення на територію України окупаційної армії росії Кабінет Міністрів України (КМУ) схвалив Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. (Розпорядження КМУ від 23 лютого 2022 р. № 286-р. [4]. Стратегією ідентифіковано ключові проблеми, що стримують розвиток системи вищої освіти, та запропоновано шляхи їх подолання, визначені головні цілі на наступне десятиліття. Подальші події внесли суттєві корективи у всі сфери життя, зокрема й питання розвитку вищої освіти. Зокрема, Стратегія визначає такі проблеми [4]:

- недостатній рівень фінансування системи вищої освіти, неефективне управління та використання ресурсів, недостатній прояв соціальної відповідальності, незабезпечення рівноправності та автономності закладів вищої освіти повною мірою;

- брак відкритості закладів вищої освіти, спроможності продукувати корисну інтелектуальну продукцію, принципової протидії проявам корупції та академічної недоброчесності, безумовної підтримки чесного вступу та об'єктивного оцінювання результатів навчання;

- низький рівень доступності вищої освіти через недотримання європейських стандартів якості, стану інфраструктури та освітнього простору, базування освітнього процесу на наукових дослідженнях, забезпечення умов для вразливих категорій здобувачів;

- євроінтеграційні прагнення, які не завжди підкріплюються готовністю до гармонізації структур, наукової кооперації та запозичення кращої практики, створення умов для іноземців та підготовки українських студентів до відкритого світу;

- поширена імітація студентоцентризму, неконкурентні заробітна плата та умови праці працівників, брак управлінської підготовки керівного складу закладів вищої освіти, не усвідомлення місії лідерства у формуванні людського капіталу та згуртуванні суспільства, в освіті дорослих, що призводить до зниження привабливості закладів вищої освіти» [4].

Отже, система моніторингу якості освіти як механізм контролю і оцінки діяльності освітньої системи стає обов'язковою і невід'ємною складовою системи управління освітою на всіх рівнях.

Управлінські відносини складають ядро механізму управління, але останнє – значно ширше поняття. Воно не збігається за змістом ані з суб'єктом управління, ані з управлінськими відносинами. Визначаючи вихідні методологічні засади для виділення й пояснення механізму управ-

ління, необхідно «перевести» суспільні закономірності на мову політики, практики прийняття управлінських рішень та організації їх виконання. Це здійснюється через механізм управління, під яким розуміють ті практичні засоби, важелі, стимули, за допомогою яких держава, інші органи управління впливають на суспільство, виробництво, будь-яку систему суспільства з метою досягнення певних цілей, рішень, визначених відповідним суб'єктом [5, с. 116]. Водночас механізм управління є способом організації і функціонування самого управління, що виявляється у висуванні обґрунтованої мети, у створенні та подальшому розвитку системи, покликаної здійснити в ході управлінського процесу її досягнення. У ширшому сенсі механізм управління являє собою процес впливу суб'єкта керування на явища навколишньої дійсності. Структура управлінських відносин – це те, що з'єднує окремі елементи в систему. Від її продуманості, відповідності поставленим завданням, істотно залежить рівень активності суб'єкта й ефективність механізму управління.

Основними групами показників, що характеризують механізм управління якістю освіти є:

- 1) ступінь забезпечення основ освітнянської сфери;

- 2) рівень матеріальних умов організації освітнянського процесу;

- 3) рівень організації навчального процесу, його змісту;

- 4) підбір педагогічних кадрів.

Потрібно підкреслити, що ми позначили лише основні групи показників характеристики механізму ефективного управління якістю освіти, їх перелік можна продовжити.

Основними групами показників, що характеризують зміну соціального механізму управління освітою є:

1. Здатність суб'єкта управління до самооновлення, що реалізується у трансформації організаційної структури управління, готовності підтримувати та регулювати інноваційні процеси, проводити моніторинг якості освіти, приймати випереджальні управлінські рішення, як спрямовані на удосконалення навчальної діяльності, розвитку особистості.

2. Ступінь оновлення та удосконалення основ освітнянської сфери, що реалізується у якісному формуванні шкільного контингенту (рівень підготовленості до школи), розширенні можливостей профільного навчання, що відповідають сучасним вимогам та розраховані на перспективу.

3. Зміна матеріальних умов організації освітнянського процесу, яке можна визначити через рівень оновлення та розширення матеріально-технічної бази (збільшення та оновлення навчальних кабінетів, приміщень обладнаних комп'ютерами).

4. Удосконалення якості організації навчального процесу, його змісту, що визначається за допомогою забезпеченості учнів та педагогів оновленими підручниками, в тому числі автоматизованими інформаційними програмами, тестами, навчально-методичною та науковою літературою, допоміжними технічними засобами, що відповідають вимогам середовища, що змінюється, використання у навчальному процесі нових методів, форм та технологій навчання, в тому числі Інтернет.

5. Підвищення якості педагогічних кадрів, що реалізується у підвищенні вимог до якісного рівня формування вчительського складу, у підготовці та перепідготовці вчителів та керівників навчальних закладів (підвищення якості освіти молодих педагогів, проходження курсів підвищення кваліфікації) [5, с. 54].

Органи державної, регіональної, місцевої влади здійснюють фінансування та матеріальне забезпечення органів освіти. Міське (районне) управління (відділ) освіти здійснює загальне управління освітніми процесами, створює концепцію і модель функціонування навчально-виховних закладів на основі реалізації особистісно орієнтованого підходу. Методичний кабінет надає методичну допомогу адміністрації шкіл, учителям щодо надання якісної освіти, організує роботу методичних об'єднань з цього питання. Основний суб'єкт взаємодії з цією управлінською сукупністю – вчитель, який є безпосереднім провідником, реалізатором якісної освіти. З огляду на це, слід визнати, що забезпечення виходу на кожного вчителя створює умови для ефективного надання якісної освіти. Здійснення якісної освітньої діяльності відбувається в процесі безпосередньої дії з учнем. Спрямованість зворотного зв'язку підкреслено обов'язковим компонентом моніторингу якості освіти.

Управлінські дії з підвищення ефективності якості освіти:

1. Діагностика та аналіз реального педагогічного стану.

2. Усвідомлення необхідності зміни парадигми освіти та зміна акцентів в організації педагогічного процесу.

3. Мотивація.

4. Прийняття управлінського рішення:

- а) вибір стратегії переходу;
- б) визначення тематики та змісту роботи;
- в) вибір технології та організаційних форм;
- г) забезпечення зворотного зв'язку та аналізу, створення механізму моніторингу якості освіти.

5. Організація діяльності:

- а) оновлення змісту освіти;
- б) використання адекватних форм організації педагогічного процесу.

6. Моніторинг результатів, аналіз і корекція діяльності.

7. Самооцінка діяльності рефлексія.

Дослідження груп показників, що характеризують модернізацію механізму управління, за допомогою соціологічних методів дозволяють виявити недоліки в управлінському процесі, проаналізувати головні фактори, ті оптимальні умови, що допомагають ефективності модернізаційних процесів, забезпечити постійне удосконалення.

Одним з пріоритетних напрямів державної освітньої політики України підтримка та всебічне поліпшення якості освіти, а дія механізму управління якістю освіти, засоби і ресурси, що при цьому використовуються, спрямовуються на розв'язання завдань з оцінювання досягнутої якості загальної середньої освіти, з'ясування причин відхилення, наступного планування дій щодо виявлення та усунення недоліків та забезпечення високої якості загальної середньої освіти відповідно до визначених державною політикою цілей розвитку. Розв'язати ці завдання неможливо без проведення систематичних моніторингових досліджень, які забезпечуватимуть створення інформаційної бази органів управління на всіх організаційних рівнях, та підтримки постійного зворотного зв'язку між урядом, органами держуправління, що дає змогу враховувати освітні потреби різних соціальних груп, а не лише інтереси держави. Проте сьогодні системи управління освітою бракує громадської складової, часто доводиться працювати наосліп за відсутності повноцінного об'єктивного інформаційно-статистичного забезпечення. Це призводить до унеможливлення реалізації випереджаючого управління, спрямованого на уникнення грубих помилок, а не на їх виправлення.

Висновки. Отже, поняття «якість освіти» передбачає такі вимоги до особистості: оволодіння знаннями в межах державного стандарту освіти; сформованість компетентностей загально навчальних та спеціальних, пов'язаних з специфікою навчальних предметів; розвиток особистісних якостей та навичок (Soft Skills, Hard skills) креативності, вмінь самовизначатися; сформованість самосвідомості особистості, власних переконань і життєвих принципів, в основу яких покладено людські цінності; вихованість (толерантність, гуманність, патріотизм, естетичні смаки, трудові навички; економічне, валеологічне та екологічне виховання); негативні наслідки освіти – перевантаження, перевтома, дефекти здоров'я, відраза до навчання.

Ефективне управління якістю освіти – складна динамічна система. В ній виділяються три взаємопов'язані аспекти: функціональний, структурний та інформаційний.

Література

1. Анненкова І. П. критерії і показники якості освіти у ВНЗ. Наука і Освіта, 2011 р. Випуск № 8. С. 4–8.

2. Доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році / за ред. А. Бутенка, О. Єременко, Н. Стукало. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2023. 59 с.

3. Закону України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 21.05.2024).

4. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. Кабінет міністрів України. Розпорядження від 23 лютого р. № 286-р. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 20.05.2024 р.).

5. Якість вищої освіти: теорія і практика: навчально-методичний посібник / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей; кол. авторів: А. Василюк, М. Дей, В. Базелюк (та ін.); НАПН України, Університет менеджменту освіти. Київ: Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 176 с.

6. Захарін С. Як вимірювати якість вищої освіти.

Анотація

Горпинич О. В. Ефективність управління якістю освіти. – Стаття.

У статті аналізується становлення та розвиток управління якістю освіти в сучасних умовах. На підставі аналізу сучасної наукової літератури окреслено механізм та напрямки підвищення ефективності управління якістю освіти; управлінські дії з підвищення ефективності якості освіти; виявлені основні групи показників, що характеризують механізм управління якістю освіти. Підкреслюється, що амбівалентність освітнього простору зумовлена загальною політичною та економічною кризою суспільства і перехідним періодом від традиційної до інноваційної форми освіти. Розглядаються репрезентативні виміри: ефективність та якість; якість освіти розглядається як сукупна, комплексна системна цілісна характеристика, яка включає в себе, окрім якості навченості, ще й цілу низку параметрів, завдяки врахуванню яких оцінка результатів навчання може бути як підвищена, так і зведена до нуля або навіть стати негативною. Ефективне управління якістю освіти засноване на актуальних, конкретних, теоретично обґрунтованих, усвідомлених даних, що відображають істотні ознаки сучасної освіти. Робиться висновок, що система моніторингу якості освіти як механізм контролю і оцінки діяльності освітньої системи стає обов'язковою і невід'ємною складовою системи управління освітою на всіх рівнях; ефективне управління якістю освіти – складна динамічна система. В ній виділяються три взаємопов'язані аспекти: функціональний, структурний та інформаційний. Недостатній рівень фінансування системи вищої освіти, неефективне управління та використання ресурсів, недостатній прояв соціальної відповідальності, брак відкритості закладів вищої освіти, поширена

імітація студентоцентризму, неконкурентні заробітна плата та умови праці працівників, брак управлінської підготовки керівного складу закладів вищої освіти та кризові зовнішнього середовища – означені проблеми не лише не втратили своєї актуальності, а й посилили її, зважаючи на нові, небувалі до цього виклики перед нашою державою.

Ключові слова: якість освіти, управління, компетенції, ефективність, система освіти.

Summary

Horpynych O. V. Effectiveness of education quality management. – Article.

The article analyzes the formation and development of education quality management in modern conditions. Based on the analysis of modern scientific literature, the mechanism and directions for improving the effectiveness of education quality management are outlined; management actions to increase the effectiveness of the quality of education; the main groups of indicators characterizing the mechanism of education quality management were identified. It is emphasized that the ambivalence of the educational space is due to the general political and economic crisis of society and the transition period from traditional to innovative forms of education. Representative dimensions are considered: efficiency and quality; the quality of education is considered as a collective, complex systemic holistic characteristic, which includes, in addition to the quality of education, a whole series of parameters, thanks to which the evaluation of the results of education can be either increased or reduced to zero or even become negative. Effective management of the quality of education is based on actual, specific, theoretically grounded, conscious data that reflect the essential features of modern education. It is concluded that the system of monitoring the quality of education as a mechanism for monitoring and evaluating the activity of the educational system becomes a mandatory and integral component of the education management system at all levels; effective management of the quality of education is a complex dynamic system. It distinguishes three interrelated aspects: functional, structural and informational. The insufficient level of financing of the higher education system, inefficient management and use of resources, insufficient manifestation of social responsibility, lack of openness of higher education institutions, widespread imitation of student-centeredness, non-competitive salaries and working conditions of employees, lack of managerial training of the management staff of higher education institutions and the crisis of the external environment are defined the problems not only did not lose their relevance, but also strengthened them, taking into account the new, unprecedented challenges facing our state.

Key words: quality of education, management, competences, efficiency, education system.